

ΑΙ ΦΥΛΑΚΑΙ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ

Ἐκτός τοῦ Μιλτιάδη ἔχει καὶ ἄλλη μία φυ-
λακὴ τὸ Παλαμῆδι, τὸν Ἅγιον Ἀνδρέα. Τί
εἰρωνία! Εἶνε νὰ πικρογελεῖ κανεῖς, ὅταν καλο-

θρῶπο κτίριο. Καὶ τ' ὄνομα τὸ ὁποῖον σέβεται
καὶ προσκυνεῖ ὁλόκληρη ἡ Χριστιανοσύνη κατάν-
τησε ἐδῶ νὰ φαίνεται! φοβερὸ καὶ μισητό, ὅπως

Η ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΑ ΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Η ΒΑΣΙΛΟΠΑΙΣ ΜΑΡΙΑ

συλλογισθῇ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ σοφίσματά
τους. Ἄλλη πάλιν ἀντίθεσις ἐδῶ! Τὸν ἥμερο
καὶ γλυκὸν Ἀπόστολο τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος
ἐκρεμάσθη ἀνάσκελα ἔς τὴν Πάτρα διὰ τὰ εὐαγ-
γελικά του λόγια ἔβαλαν προστάτη εἰς ἓν ἀπάν-

ἢ μονιὰ ἐνὸς βρυκόλακα!

Διὰ νὰ πάγῃ κανεῖς εἰς τὸν Ἀγιανδρέα δὲν
χρειάζεται νὰ κάμῃ τὸν δρόμο ποῦ θὰ κάμῃ διὰ
τὸν Μιλτιάδη. Μόλις ἀνέβῃ τὸ κάστρο, θὰ εὑρεθῇ
ἐμπρὸς τοῦ φυλακείου τῶν στρατιωτῶν ἀριστερά.

καὶ τοῦ Φρουραρχείου δεξιά. Ἀμέσως κατ' ἀπὸ τὸ Φρουραρχεῖον εἶνε μία πύλη μὲ διπλᾶ καγκελωτὰ θυρόφυλλα. Ἀπ' ἐκεῖ πηγαίνει. Διὰ τὴν ἀνοίξει ὁμως ἡ πύλη καὶ νὰ περάσῃ ὡς τὴν φυλακὴν δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸν καθένα οὔτε τὸ τετράφυλλο βοτάνι, μὲ τὸ ὅποιον ἀνοίγουν οἱ πόρτες τῶν θησαυρῶν.

Εὐτυχῶς ὅτι ἐμὲ μ' εἶχαν μάθῃ πλέον οἱ ἀρχιφυλάκες καὶ οἱ σκοποὶ ὥστε μόλις ἐφάνηκα καὶ μ' ἀνοίξαν ἀμέσως.

Πρῶτα εὐρέθηκα εἰς μίαν αὐλὴν μεγάλην, λιθοστρωμένην. Δεξιά μου σκάλα πέτρινη ψηλὴ, ἔφερνεν ἕως τὰς ἐπάλξεις ἐπάνω· ἀριστερὰ τοίχος ὀρθὸς ἀμίλητος, ἀσυγκίνητος εἰς τοῦ δυστυχημένου τὰ δάκρυα καὶ τὴ θλίψιν ἔκοβε τὸ δρόμον καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὸν μοσχομύριστον ἀέρα τοῦ κάμπου. Κατὰμπροστά ἐψήλωνεν ἡ μάνδρα μὲ μία θύρα ἔς τὴ μέση καὶ σιμὰ τῆς ἦταν ἡ σκοπιὰ καὶ ὁ ἀχώριστός της σύντροφος ὁ σκοπὸς μὲ τὸ ὄπλον ἔς τὸ χέρι. Τρεῖς χωριάτες καὶ δύο γυναῖκες μαζί· ἄλλοι μὲ τράστα ἔς τὸν ὦμον, ἄλλοι μὲ δέματα ἀπὸ ἀσπρόρουχα, ἀπὸ κρέας, ἀπὸ κάθε τί χρειάζοντο εἰς τοὺς φυλακισμένους, ἔστεκαν κ' ἔδιναν εἰς τὸ σκοπὸ χίλιες εὐχὰς καὶ μύριες παρακλήσεις κ' ἐζάρωναν τὰ πρόσωπά τους κ' ἐδάκρυζαν μὴπως συγκινήσουν τὸν ἀναίσθητον ἐκεῖνον Κέροβον καὶ τοὺς ἀφῆσιν νὰ ἔμπουν μέσα νὰ σμίζουν τοὺς δικοὺς των. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς ἔμενε ἀσυγκίνητος, σοβαρὸς, χωρὶς νὰ καταδέχεται οὔτε νὰ τοὺς μιλήσῃ, οὔτε νὰ τοὺς ἰδῇ κατὰμματα, παρὰ μόνον μὲ φανερὴ θυσία του τοὺς ἄφινε ἀπὸ τῆ σιδερόφρακτο τρύπα τῆς θύρας νὰ συνεννοοῦνται. Σὲ κακὴ ὥρα ἔφθασα, εἶπα μοναχὸς μου. Μὰ ὁ σκοπὸς μόλις μ' εἶδε παραμέρισε τοὺς ἄλλους, μ' ἀνοίξε τὴ θύραν κ' εὐρέθηκα ἀνάμεσα ἔς τοὺς φυλακισμένους.

Ὁ Ἅγιανδρέας ἦταν πρὶν μία ἀπὸ τῆς πολλῆς τάπης τοῦ κάστρου, ὅπως καὶ ὁ Μιλτιάδης. Φαντασθῆτε ἕνα θεώρατο κασόνι πῶγε· τὰ δύο φύλλα τοῦ κουπώματός του ἀνοικτὰ ἔδωθε κ' ἐκείθι παρόμοιος εἶνε. Κυττάζω δεξιά, ἀριστερά· ἐπάνω κάτω· παντοῦ ντουβάρια ψηλὰ καὶ σκάλες θεόρατες καὶ ὀδοντωταῖς ἐπάλξεις καὶ σκοποὶ ἐπάνω, κάτω, περίγυρα, εἰς τῆς σκάλες καὶ τὰς ἐπάλξεις καὶ τῆς καμάραις, μὲ τὰ κουμπιὰ καὶ τῆς παλάσκας καὶ τῆς λόγγης, ἔς τὰ ὅπλα φοβεροί, ἔτοιμοι εἰς κάθε ὑποπτό κίνημα νὰ ρίξουν εἰς τὸ κρέας.

Ἐδῶ ὁμως εἶνε κἄπως καλλίτερα. Καλλίτερα; ἀλλοίμονό τους! Καλλίτερα μόνον φαίνεται εἰς ἐκείνον, ὁ ὁποῖος ἔρχεται ἀπὸ τὸ Μιλτιάδην, ὅπως κ' ἐκεῖνον ποῦ ἔρχεται μέσ' ἀπὸ τὰ κροκιντάβια τῆς γῆς τοῦ φαίνεται καλλίτερα μία σουραχωμένη λαγκαδιὰ. Διότι ὅπως καὶ ἂν ἔχη ἡ αὐλὴ εἶνε μεγαλειότερη ἐδῶ· τὰ ντουβάρια ἀνοικτότερα· βλέπουν μεγαλειότερον κομματί σούρανον· ἔχουν ἥλιον καὶ φῶς περισσότερον κἄπως.

Ἐνθ' ἐκεῖ ὁ ἥλιος καταδέχεται νὰ πέφτῃ μόνον ἀπὸ τὸν Ἀπρίλην ἕως τὸν Αὐγούστον, ὥσάν κ' αὐτὸς νὰ συμμαχῇ μὲ τὸν ἄκαρδον νόμον καὶ ζεσταίνει τὰ ντουβάρια καὶ τοὺς στραβώνει μὲ τὴν ἀντηλιά.

Ἡ αὐλὴ ὅλη εἶνε κομμένη εἰς τρία πλατεῖα σκαλοπάτια τὸ ἕνα ψηλότερον ἀπ' ἄλλο. Τὸ πιὸ ψηλότερον ἔχει στενὴ αὐλὴ μὲ πεζούλια εἰς τὴν ἄκρην καὶ τὰ δώματα τῶν φυλακισμένων, ἔξ' δώματα μὲ τὴν σιδερένιαν θυρίδα καὶ τὸ στρογγυλὸ σιδερόφρακτο παραθύρι του καθένα ὅπως εἰς τοῦ Μιλτιάδην. Καθὼς κατεβαίνουμε τὴν πέτρινην σκάλα νὰ φθάσουμε εἰς τὴν δευτέρην αὐλὴν εἶναι δύο ἀκόμη δώματα φυλακισμένων, τὰ ἴδια κ' ἀπαράλλακτα μὲ τ' ἄλλα. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἄκρην τῆς αὐλῆς εἶνε ἡ ἐκκληροῦσα τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα. Ἐπειτα ἔρχεται ἡ τρίτη αὐλὴ πῶγε· ἔς τὸ βόρειον τῆς τὴν Στενὴν, ὅπου τριάντα ἀνθρώποι συζοῦν εἰς τέσσαρα ἀνήλιαστα καὶ σκοτεινὰ δωμάτια διὰ νὰ τιμωρηθοῦν καὶ νὰ μὴ ξανακάνουν ἀνησυχίας· κ' ἐμπρὸς εἶνε τὸ νοσοκομεῖον τῶν φυλακισμένων.

Πρῶτα ἐμπήκα μέσα εἰς τὸ νοσοκομεῖον. Εἶνε κτίριο χαμηλόν, στενόν καὶ μακρὸν μὲ δύο παράθυρα εἰς τὴν αὐλὴν καὶ θύραν δυτικὰ. Πέντε δυστυχημένοι κατὰδικοὶ ἦσαν ἐκεῖ μέσα ἄρρωστοι. Δὲν τοὺς ἐφθάναν τ' ἄλλα κακὰ, ἦλθε καὶ ἡ ἀρρώστια! Μὰ ἔς τὸν κόσμον αὐτὸ κανεὶς δὲν ξέρει τί γίνεται καὶ ποῦθεν ἔρχεται. Εἶνε δυνατόν νὰ κατατρέχῃ τόσον ὁ Θεὸς ἕνα ἀδύνατον πλάσμα ὥσάν τὸν ἄνθρωπον; Ἐγὼ δὲν τὸ πιστεύω. Οἱ ἄνθρωποι συνατοὶ τοῦ φταίνει, οἱ ἄνθρωποι!...

Ἐκάθοντο οἱ ἄμειροι ἐκεῖ σὲ δυὸ ψηλὰ σανίδες καθένας, διπλωμένοι κουβάρι μέσα εἰς ἅπλυτα καὶ μουχλιασμένα σκεπάσματα, ἀπ' ὅ,τι εἶχαν.

— Ποῦθεν ἦσαι; ρωτῶ τὸν πρῶτον.

— Ἀπ' τὸν Ἐπαχτον.

— Γιατ' ἦσαι μέσα;

— Γιὰ ληστεία.

— Τί ἔχεις;

Μ' ἄρρησε νὰ τὸν ἰδῶ. Ἦταν νέος εἰκοσιδύο ἕως εἰκοσιπέντε χρόνων. Ἡ ἀρρώστια του ἦταν κἄπως σπουδαία. Ἄλλ' ἂν εἶχε πάντα τὸ γιατρὸ κοντὰ του, ἂν ἔπερνε συχνὰ τὰ γιατρικὰ καὶ εἶχε κάποια δαίτια εἰς τὴν τροφὴν του, βέβαια θὰ ἐσώνετο. Ἀλλὰ τότε γρήγορα, φοβοῦμαι, θὰ τὸν φάγῃ ὁ τάφος.

Διότι μὴν ἀκοῦτε νοσοκομεῖον καὶ νομίζετε ὅτι οἱ ἄρρωστοι ἔχουν καὶ τὰ καλὰ τοῦ νοσοκομεῖου. Καθόλου· μόνον τοὺς βγάζουν ἀπὸ τὰ ὑγρὰ δώματα καὶ τοὺς μπαίνουν εἰς ἕνα κἄπως ὑποφρετό. Κατὰ τ' ἄλλα τὰ ἴδια ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ. Τὸ ἴδιον χονδρὸ ψωμὶ τοὺς δίνουν· τὴν ἴδιαν μερίδα, τὸ ἴδιον ἐπίδομα, τὰ ἴδια πλυτικά· ἂν ἔχει ἡ σακκούλα τους, θὰ πάρουν λίγο κρέας· ἂν δὲν ἔχει, πλακώνουν μὲ λιθάρια τὴν κοιλιὰν τους.

ὅπως κ' οἱ ἄλλοι. Ἄν ἔχουν, θὰ μπορέσουν νὰ πληρώσουν νὰ τοὺς πλύνουν τὰ ρούχα τους οἱ σύντροφοι· ἂν ὄχι τοὺς τρώγ' ἡ λέρα τὸ κορμί ἀδιάκοπα. Εἶνε ἓνας γιατρός διωρισμένος νὰ τοὺς ἐπισκέπτεται ἀλλὰ πότε τὸν βλέπουν; Κἂν ποτέ! Μόνον μὲ τριάντα δραχμὲς τὸ μῆνα ποῖος ἡμπορεῖ ν' ἀνεβοκατεβαίνει τὸ Παλαμῆδι καὶ μάλιστα ἀφοῦ πρόκειται διὰ φυλακισμένους! . . . Τὰ γιατρικὰ πέρνουν ἀπ' τὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖον. Ἄλλ' ἂν στείλῃ σήμερα συνταγὴν ὁ γιατρός, τὰ φάρμακα θὰ φθάσουν εἰς τὰς φυλακὰς τ' ὀλιγώτερον ἔπειτ' ἀπὸ εἴκοσι ἡμέρες, ὅταν ὁ ἄρρωστος ἢ θὰ εἶνε σηκωμένος ἢ θὰ κατάρκται ἐς τὸ μνῆμα. Καὶ νὰ φροντίσῃ κανεὶς δι' αὐτοὺς δὲν εἶνε παρὰ ἂν εὐρεθῇ κανένας φυλακισμένος καὶ ὄχι μὲ κάποια πληρωμὴ ἀλλ' ἀπὸ καλογνωμιά του ὁ ἄνθρωπος. "ὦ, αὐτὸς ὁ θεληματικὸς νοσοκόμος· ποῦ πέρνει τὸν ἓνα εἰς τὰ χεῖρα του καὶ τὸν βάνει νὰ καθήσῃ· ποῦ ἀγγυπνεῖ τὴν νύκτα διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὴν ὥρα τοῦ ἄρρώστου τὸ γιατρικόν, ἂν ἔχῃ γιατρικόν· ποῦ βράζει τοῦ ἄλλου τὰ καταπλάσματα καὶ ἀλλάζει τοῦ ἄλλου τῆς λαβωματιῆς, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν εἶνε τὸ ἐγκληματὸν του, μοῦ φαίνεται ἀγιώτερος ἀπ' ὅλους ἐσθὺς τοὺς ἐλεήμονας καὶ μεγαλοδώρους τοῦ κόσμου! . . .

*

"Ἐπειτ' ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖον πηγαίνομε εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Συχνὰ εἶνε ὁ παπᾶς τοῦ συντάγματος ὁ ὁποῖος ἔρχεται καὶ λειτουργεῖ ἐδῶ καὶ συλλειτουργοῦνται μαζὶ μὲ τοὺς φυλακισμένους καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ λόχου. "Ὅταν ὅμως τὸ Σύνταγμα δὲν ἔχει παπᾶ τότε πέρνουν ἓνα μὲ μισθὸ ἀπὸ τὴν πόλιν. Πέρσι μάλιστα ἐξ αἰτίας τοῦ παπᾶ ἔγεινε κ' ἓνα θαῦμα εἰς τὴν ἐκκλησίαν μέσα. Ἦταν τῆς Λαμπρῆς. Τὸ σύνταγμα δὲν εἶχε παπᾶ κ' ἐμίσθωσεν ἓνα ἀπὸ τὴν Πρόνοια νὰ ἔλθῃ νὰ σηκώσῃ τὴν Ἀνάστασι. Ἄλλ' ὁ εὐλογημένος ἐμπλέξε φαίνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν του εἰτ' ἐβαρέθηκε ν' ἀνεθῇ τὴν νύκτα τὸ Παλαμῆδι. "Εξαφνα ὅμως — πῶς νὰ τὸ εἰπῶ; Οἱ σκοποὶ βλέπουν τὴν ἐκκλησίαν κατάρωτη. Τρίβουν τὰ μάτια τους καὶ δὲν πιστεύουν ἀκόμη. Πῶς ἦταν δυνατό νὰ καίουν φῶς ἀφοῦ ὅλα σβύνονται κάθε βράδυ; Κράζουν ἐς τὰ ὅπλα, ἔρχεται ὁ ἀρχιφυλακας, βλέπει καὶ αὐτὸς καὶ κάνει τὸν σταυρόν του. "Ὁ ἀξιωματικὸς διατάσσει νὰ ἐμποῦν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ ἐρευνήσουν μήπως ἔμεινε ἔξω κανένας φυλακισμένος. Πηγαίνουν, βάζουν τὸ κλειδί εἰς τὴν θύραν. Ἡ ἐκκλησία κατάρωτη. Ἀνοίγουν τὸ θυρόφυλλον· σκοτάδι, πίσσα μέσα. Μπρέ! Κάνουν τὸ σταυρόν τους· ἀνάβουν κεριὰ· γυρίζουν εἰς κάθε γωνιά, κατ' ἀπὸ τὸν ἐπιτάφιο, μέσα ἐς τὸ Ἅγιον Βῆμα, πίσω ἀπ' τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν κανεὶς! Βγαίνουν ἔξω καὶ κλειδώνουν. Πάλιν ἡ ἐκκλησία κατάρωτη· κεριὰ ἀναμμένα τριγυροῦν μέσα·

γλυκαῖες ψαλμωδίαι ἀκούονται· ἀγγελικὰς φωνὰς ψάλλουν τὸ Χριστὸς Ἀνέστη καὶ τὸ θυμιατὸν βαρεῖ καὶ μοσχολόζ τὸ θυμίαμα. Δὲν εἶνε ἄλλο· ὁ Χριστὸς κάνει μόνος μὲ τοὺς Ἀποστόλους τὴν Ἀνάστασι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν φυλακισμένων. "Ὁ λόγος ἀκούεται καὶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται καὶ φυλακισμένοι μέσ' ἀπ' τὰ κελιά τους, γονατιστοὶ καὶ τρομαγμένοι σταυροκοποῦνται. "Ἐλεος, Δέσποτα! . . .

Τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας εἶνε πτωχόν· ὀλίγα εἰκόνες μικραὶ καὶ ἄτεχνοι· ἓνα μανουάλι, δύο-τρία κανδήλια, ὁ ἐπιτάφιος εἰς μίαν ἄκρην καὶ κοντὰ ἡ κινητὴ ἐκκλησία τὴν ὁποίαν ἐδώρησεν ἡ βασίλισσα διὰ τοὺς φυλακισμένους τοῦ Μιλτιάδη. Φαίνεται ὅτι τὸ κτίριον ἐχρησίμευε πρὶν καὶ αὐτὸ ὡς δῶμα τῆς φυλακῆς διότι ἀπὸ τῆς θύρας ἔχει τὸν ἀριθμὸ 10. Κι' ἀπάνω αὐτοῦ κρέμεται μαραμμένο στεφάνι ἀπὸ μύρτα καὶ εἰς δύο γραμμὰς ἀναγράφεται εἰς τὸν τοῖχον:

ὩΣ ΦΟΒΕΡΟΣ Ο ΤΟΠΟΣ ΟΥΤΟΣ ΟΥΚ ΕΣΤΙ ΑΛΛ ΟΙΚΟΣ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΑΥΤΗ Η ΠΥΛΗ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ

"ὦ, βέβαια! χαριτωμένη πύλη! Φαίνεται ὅτι τὸ σοφὸν αὐτὸ παράγγελμα ἐγράφη κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀδελφότητος τῶν Κυριῶν τοῦ Ναυπλίου. Διότι αὕτη ἡ Ἀδελφότης, καθὼς καὶ ἄλλαι ἀλλαι πρεσβεύουν, ὅπως ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν φανερώνεται, τῶν Φακιρῶν τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα εἶνε ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ταλαιπωρίας τῶν σωματικῶν. Καὶ ἡ Ἀδελφότης αὕτη δὲν βαρύνεται νὰ κάμνῃ ἐκδρομὰς εἰς τὸ Παλαμῆδι, νὰ πληρώνῃ παπᾶ καὶ νὰ ἐκκλησιάζῃ τοὺς φυλακισμένους. Μά, κυρίες μου, ἀντὶ νὰ δαπανᾷται ὅλον σας αὐτὸν τὸν ἱερὸν ζῆλον διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἀτυχῶν αὐτῶν ἀνθρώπων δὲν εἶνε καλλίτερα νὰ φροντίζετε ὀλίγον καὶ διὰ τὰ σώματά τους. Ἀφίστε πλέον τὰ οὐράνια ποῦ εἶνε τόσον ψηλὰ ψηλὰ· ἐλάτε καὶ λίγον εἰς τὰ ἐπίγεια, ποῦ ἔχετε ἐμπρὸς ἐς τὰ μάτια σας. Ντύσετε αὕτη τὴ γύμνια· σηκώσατε αὐτὴν τὴ λέρα· λυτρώσατέ τους ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀδιάκοπο ζύσιμο τοῦ κορμιοῦ. Δώσατε λίγα ἀσπρόρουχα εἰς τοὺς ἄμοιρους ποῦ δὲν ἔχουν εἰς τὸν κόσμον ἔξω κανένα νὰ φροντίσῃ, κανένα νὰ τοὺς θυμῇ. Πληρώσατε δύο πλύστρες ν' ἀνεβαίνουν μιὰ φορὰ τὸν μῆνα, νὰ πέρνουν κάτω καὶ νὰ πλύνουν τὰ ρούχα τους· νὰ μὴν παιδεύονται οἱ ἴδιοι καὶ τὴν λέρα ποῦ ἔχουν εἰς τὸ κορμὶ τους τὴν πέρνουν μέσ' ἐς τὸ αἷμα τους ἀπὸ τὴν μολυσμένη αὐτὴ σαπουνάδα, ποῦ τὴν ἔχουν καὶ ξερένεται μέσ' ἐς τὰ δώματά τους. Τοὺς εἶνε τόσον ἀκριβὸς ὁ καθαρός, ὁ ὀξυγονωμένος ἀέρας τῶν δυστυχισμένων, ὥστε δὲν χρειάζεται νὰ τὸν μολύνουν κι' αὐτόν! Δώσατε ἀπὸ πέντε δραχμὰς τὸν μῆνα εἰς τὸν ἥρωα νοσοκόμον διὰ τὴν καλογνωμιά του· στέλνετε εἰς τοὺς ἄρρώστους κάθε πότε κι' ἀπὸ ἓνα κομμάτι κρέας, εἰς τοὺς ἀπόρους ποῦ

λειποψυχῶν ἀπὸ τὴν πείνα πρὶν νὰ τοὺς θερύσῃ ὁ θάνατος. Ἐχετ' ἓνα νὰ τοὺς φέρνῃ τὰ φάρμακα καὶ μὴν ἀφίνετο εἰς τὸν ἐπιστάτην, ὁ ὁποῖος κυττάζει ὁ ἀθεόφοβος νὰ βγάλῃ καὶ ἀπὸ τὴν μυίγα σπλῆνα καὶ φωνάζετε διὰ τὸν γιαντρί.

Αὐτὰ, κυρίες μου, καὶ μὲ τὸ συμπάθειο. Ἀρῆστε τὲς ψυχὰς καὶ κυττάζετε τὰ σώματα. Τὸ πολὺ, Κύριε! ἐλέησον τὸ βαρυνέται καὶ ὁ Θεός!...

Ἡ εἰκὼν τῶν φυλακισμένων εἶνε ἡ αὐτὴ ὅπως καὶ εἰς τὸν Μιλτιάδην. Ἄλλοι πηγαίνοντες εἰς τὴν αὐλὴν· ἄλλοι χάρμω γονατιστοὶ εἰς γύρον παίζουν χαρτί καὶ παρέκει ζάρια· ἓνας κοντὰ ἐς τὴ θύρα τῆς ἐκκλησίας καθιστός πλέκει καλτσοδέτες· ἄλλοι τινάζουν τὰ τσόλια τοὺς καὶ σαρώνουν τὰ δώματά τοὺς καὶ τρεῖς τέσσαροι ἐπάνω εἰς τὰ πεζούλια πλένουν τ' ἀσπρόρουχά τοὺς. μὲ λίγο πάντα νερὸ διότι χρειάζεται καὶ εἰς αὐτὸ οἰκονομία, καὶ ἄλλοι μισόγυμνοι τὰ πλώνουν πλυμένα καὶ ἅπλυτα εἰς τὰ διασταυρούμενα ἀπ' ἄκρην ἐς ἄκρην σχοινιά.

Κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν εἶνε διὰ θάνατον εἴτε ἰσοδότης. Ὅλοι εἶνε ἀπὸ δεκαπέντε χρόνων καὶ κάτω δικασμένοι. Εἶνε κάθε ἡλικίας καὶ τάξεως. Βλέπεις εἴκοσι χρόνων παιδί ὡς ἐξηνταπέντε χρόνων γέροντα. Φοροῦν κάθε εἶδους φορεσιά καὶ φουστάνελλες καὶ στενὰ καὶ βράκες καὶ τζουμπέδες· βλέπεις ἐς τὸ κεφάλι ψιάθες, κούκους, φέσια ψηλά τοῦ Τούνεζι καὶ φέσια χαμηλά τουρκικά, ἡμίψηλα ξεθωριασμένα, σκούφιες ψαράδικες καὶ σκούφιες ὠμορφοκεντημένες ἀπὸ μεταξωτὸ ἀτλάζι μὲ χρυσὰ καὶ ἀσημένια κρόσια· ἄσπρες σκούφιες κεφαλλονίτικαις, τσεμπέρια τῆς Ρούμελης καὶ χρωματιστὰ μαντήλια τῆς Τσακωνιάς καὶ μαλλιά μαῦρα, κατσαρὰ, ὠμορφοκεντησμένα ὡσὰν φωλιὰς διὰ νὰ κλωπούν πουλιά. Εἰς τὰ πόδια τοὺς βλέπεις παντόφλες χρυσοκεντητές, κάποιες σκορδόπιστης δῶρον καὶ τσόκαρα ξύλινα καὶ τσαρούχια μὲ μύτες περήφανες καὶ πέδιλα νησιωτικὰ καὶ στηθάκια καὶ πασσουμάκια χρωματιστὰ καὶ ποδέματα. Εἰς τὴν μέση βλέπεις πλατεῖα ζωνάρια κάθε χρώματος καὶ σχήματος ἀναλόγως τῶν περὶ λεβεντιῶν ἰδεῶν, σιλιάκια μεγάλα τριπολίτικα καὶ περιμαζεμμένα, σεμνά, ὀλιγόφυλλα τῆς Ρούμελης καὶ καπνοσακούλες κεντητὲς κρεμασμένες μὲ τὸ ἄντε. Ἡθέλησα νὰ μάθω ἂν ἦσαν δίκαια τὰ παράπονα ὅσα ἄκουσα ἀπὸ τοὺς φυλακισμένους τοῦ Μιλτιάδην.

— Τί καὶ τί σὰς δίνουν; ἐρώτησα ἓνα.

— Ἀπὸ ἓνα ψωμί κάθε ἡμέρα.

— Καὶ τί ἄλλο;

— Δέκα λεφτὰ καὶ δύο γιὰ πλυτικά.

— Τὰ πέρνετε τακτικά;

— Μπα· τρεῖς μῆνες ἔχουμε νὰ πάρουμε τὰ πλυτικά.

— Δὲν τὰ γηρεύετε;

— Ἀπὸ ποῖον;

— Τ' ἄλλα τὰ πέρνετε;

— Πρὶν τὰ ἴδια εἴχαμε καὶ μ' αὐτά. Μὰ τώρα τὰ πέρνουμε τακτικά. Μοναχὰ ποὺ χάνομε δύο δεκάρες τὸ μῆνα πασάνας.

— Γιατί;

— Τὰ δόσαμε σ' ἐργολάθο· μᾶς πληρώνει κάθε πρώτη τοῦ μηνὸς δυὸ κ' ὀγδοήντα καὶ πέρνει ἔπειτα αὐτὸς τρεῖς.

— Σ' ὅλες τῆς φυλακὲς ἔτσι γίνετε;

— Σ' ὅλες στ' Ἀνάπλι. Κακό εἶνε μὰ τί νὰ κάνουμε.

— Τίποτ' ἄλλο ἔχετε;

— Εἴχαμε τὴν ἔκεκονόμισι· μὰ τώρα μᾶς τὴν ἔκοψαν καὶ αὐτὴ.

— Τ' εἶν' ἡ ἔκεκονόμισι;

— Νά, κάθε Λαμπρὴ καὶ Χριστοῦ μᾶς μοίραζαν ἀπὸ μιὰ δραμὴ.

— Καὶ τώρα γιατί τὴν ἔκοψαν.

— Τὴν ἔκοψε ὁ Ζαΐμης· γιὰ οἰκονομία βέλαια.

Βέλαια γιὰ οἰκονομία. Πῶς ἄλλοιως θὰ πάρομε τὴν Πόλι;

*

Μ' ἐπροσκάλεσαν νὰ ἰδῶ καὶ τὰ κελιά τοὺς. Ἐμπήκα εἰς τὸ πρῶτο· ἅμα ἰδῆς ἓνα τὰ εἶδες ὅλα. Ἡ ἰδία γύμνια καὶ φτώχεια ὅπως καὶ εἰς τὰ δώματα τοῦ Μιλτιάδην· τὰ ἴδια ζωνάρια ἀπὸ κουτιά εἰς τοὺς τοίχους· οἱ ἴδιοι τοῖχοι μαῦροι καὶ ἄραγλοι· ἡ βούτα εἰς τὴν θέσι τῆς. Μὲ τὴν μοναχὴ διαφορὰ ὅτι αὐτὰ ἐδῶ εἶνε μικρότερα καὶ ὅτι τὸ ζυλόστρωμά τοὺς εἶνε ὀλίγο ψηλότερο ἀπὸ τὸ ἔδαφος.

— Πόσοι μένετε ἐς τὸ καθένα; ἐρωτῶ.

— Εἰκοστρεῖς· μοῦ ἀπαντᾷ ἓνας μὲ μικρὸ χαμόγελο.

Ἐπρεπε νὰ ἰδῆτε τὰ δώματα καὶ τότε νὰ νοιώσετε τὸ χαμόγελο ἐκεῖνο τοῦ καταδίκου καὶ τὴν κρύα αὐτὴ λέξι· εἰκοστρεῖς.

Ἐκείνη τὴν ὥρα δὲν ἦσαν παρὰ τρεῖς μόνον φυλακισμένοι μέσα. Ὁ ἓνας ἦταν γονατιστός καὶ εἶχε ὀλόγυμνο τὸ κορμὶ ἐμπρὸς ἐς τὴν πόρτα καὶ οἱ ἄλλοι δύο ἐστέκοντο σκυμμένοι ἐπάνω του. Ἐστοχάσθην ὅτι ἦταν λαθωμένος καὶ τὸν ἐπεριποιούντο. Ἐπλησίασα νὰ ἰδῶ τί νὰ ἰδῶ; Ἀνατρίχιασα ὅλος. Καὶ οἱ δύο μὲ ψιλὰ βελόνια εἰς τὰ χέρια τοὺς ἐκέντουν τὸ κορμὶ τοῦ γονατισμένου μέχρις ἀραιμάξεως. Ἀπὸ τὸν σβέρκο, ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὰ μαλλιά ἄρχιζε ἓνα ὀγκῶδες κεφάλι φοβεροῦ φιδιοῦ, μὲ ἀνοικτὸ στόμα καὶ γλώσσα ἔξω βγαλμένη κατακόκκινη. Τὸ φίδι κατέβαινε εἰς τὴν ραχοκοκκαλιά, ἔβαινε ἔκλινε κατ' ἀπὸ τὴν ζερβιά μασχάλη, ἔβαινε μπρὸς εἰς τὸ στήθος καὶ κατ' ἀπὸ τὸ δεξιὸ βυζὶ καὶ τὴν μασχάλη ἐγύριζε πάλι εἰς τὴν ράχη. Φοβερό ἦταν τὸ σῶμα τοῦ ἐρπετοῦ, ὀλόπλουμο μὲ χίλιες δυὸ φολίδες καὶ μύρια χρώματα ποὺ ἀ-

σπρογάλιαζαν ἐπάνω εἰς τὸ δέρμα σάν τ' ἀληθινοῦ φιδιοῦ.

— Θὰ κάμετε πολὺ ἀκόμη; ἐρώτησα τὸν ἕνα.

— Θὰ τὸ φτάσουμε κάτου 'ς τὴ φτέρνα.

Καὶ δὲ σὲ πονεῖ; ἐρώτησα ἐκεῖνον.

— Τσ' μοῦ ἔκαμε μ' ἐπώδυνον ὅμως ἔκφρασιν.

Ἡ παλληκαριά του δὲν ἄφινε νὰ ὁμολογήσῃ τοὺς πόνους του. Ἡ καρδιά του ὅμως ἦ καλλίτερα τὸ τομάρι του τὸ ἤξερε.

Ἰδοὺ πῶς περνοῦν τῆς ἡμέρας τοὺς καὶ πῶς ἠθικοποιοῦνται ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ὁ δικαιοκρίτης νόμος ἀρπάζει μιά εἰς τάγμα δαγκανάρια του. Ἰδοὺ πῶς θὰ τοὺς ἀποδώσῃ ἔπειτα εἰς τὴν κοινωνία ἀπὸ τὴν ὁποίαν τοὺς ἐπῆρε μὲ σκοπὸ διὰ τῆς τιμωρίας νὰ τοὺς κάμῃ καλοὺς καὶ ἄξιους πολίτας τῆς Πατρίδος! Σωφρονιστήριον ἀλήθεια!

★

"Ἐφυγα κ' ἐκείθε μὲ τὸ ἴδιο βάρος εἰς τὴν καρδιά ὅπως ἔφυγα κ' ἀπὸ τοῦ Μιλτιάδη. Ποία ἡ διαφορὰ τῆς μιᾶς φυλακῆς μὲ τὴν ἄλλη; Πολὺ μικρή· κἀν τίποτε. Διότι τὰ κτίρια εἶνε κατὰ τὴν διάφορα· ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι μὲ τοὺς ὁποίους ἔχουν νὰ κάμουν οἱ φυλακισμένοι εἶνε οἱ ἴδιοι· καθόλου οἱ ἴδιοι! Ἀκαρδοὶ καὶ ἄσπλαγχοι καὶ ἀναίσθητοι εἰς τὰ παθήματα τοῦ ἄλλου τοῦ συνομοίου των, τοῦ ἀδελφοῦ των, τρισχειρότεροι κ' ἀπὸ τὸν ἥλιο, κ' ἀπὸ τὴν ὑγρασία, καὶ ἀπὸ τ' ἄψυχα ντουβάρια. Ἀχ, αὐτὸς ὁ ἐπιστάτης καὶ αὐτὸς ὁ γιατρός τί ἄθεα τέρατα! Καὶ καλὰ ὁ πρῶτος ὁ ἀπαίδευτος, ὁ φτωχὸς ποὺ κυττάζει νὰ θρῆψῃ τὴν λυκοφαιμά του μὲ τῶν δυστυχισμένων αὐτῶν τὸν ἀνύπαρκτον ὀβολόν. Αὐτὸς δὲν ἔμαθε τίποτε· δὲν ἐδιδάχθη τίποτε ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα, παρὰ τὸν φυσικὸ καὶ κτηνώδη αὐτῆς προορισμὸν ποὺ εἶνε ἕνα ἀλληλοσφάγωμα. Ὁ θάνατός σου ζωὴ μου· αὐτὸ τὸν ἐδίδαξε ἡ φύσις καὶ αὐτὸ κἀνέι· γδύνει τοὺς ἄλλους διὰ νὰ ντυθῇ αὐτὸς μὲ τ' ἀποπόρια τους!

Μὰ αὐτὸν τὸ δεύτερον, τὸν ἐξοχώτατον ποὺ ἐσπούδασε τὴν θεῖαν τέχνην, τὴν τέχνην ποὺ δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ παρὰ τὴν φιλάνθρωπίαν, τὴν τέχνην ποὺ σταλλάζει εἰς τὸν ἄνθρωπον σάν ἄγιο μῦρον τὴν αὐταπάρνησιν, πῶς τὸν ἔχετε; Ἡ τόση σπουδὴ καὶ ἡ τόση μάθησις ἐκεῖνο τὸ θεῖον φῶς ποὺ ἐγλυκοχάραξεν εἰς τὸ μυαλὸν του χρόνους ὁλόκληρους τὸ σχολεῖο καὶ τὰ βιβλία, τίποτε δὲν ἀπίθωσαν εἰς τὴν συνειδήσιν του, τίποτε δὲν ἐμαλάκωσαν τὰ νεῦρά του, καθόλου δὲν τοῦ ἔλλαξαν τὰ συναισθήματα, μόν' ὅλα τὰ ἐπέρασε ἔτσι· κ' ἔμεινεν ἀνέγγιγκτος καὶ μόνος μὲ τ' ἄγρια καὶ φιλόρπαχα ἐνστικτὰ ποὺ ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του; Καὶ δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ τῆς ζωῆς του παρὰ πῶς νὰ προσθέτῃ ἀπάνουν 'ς τὰ ἄλλα του κέρδη καὶ τριάντα ἀκόμη ψωρόδραχμαὶς ἄκοπα, ἀπὸ τὸ αἶμα τῶν συνομοίων του! Ὡς ὅχι·

ἐγὼ δὲν τὸν μισῶ· τὸν ψυχοπονιέμαι τὸν ἀτυχῇ! Δὲν ἐπήγαγε καλλίτερα νὰ γίνῃ ἐβραῖος τοκογλύφος...

Ὁ ἥλιος ἦταν ψηλὰ ἀκόμη καὶ ἠθέλησα νὰ γυρήσω τὸ Παλαμῆδι. Εἶδα τὸ μεγάλο κτίριον ὅπου ἐπὶ Κυβερνήτου οἱ κατὰδικοὶ ἔφαιναν τῆς βελέτης τοῦ στρατοῦ· τὴν Ἀρβανιτιά, τὸν φοβερό γκρεμνόν, ὅπου ἐστριμώχθησαν κ' ἐγκρεμίσθησαν κάτω οἱ Ἀρβανίτες τὴν παλῆον καιρόν. Τὴ Γιουρούσι τάπη ἀπ' ὅπου ἀνέβηκεν ὁ Σταϊκόπουλος κ' ἐπῆρε τὸ κάστρο εἰς τὰ 1822· τὴν τάπη τῆς Μυγδαλιᾶς κ' ἐβγήκα ἀπὸ τὴν ἄλλη πύλιν ποὺ κατεβαίνει εἰς τὴν Πρόνοια. Ὅμως οὔτε ὅ,τι ἔβλεπα, οὔτε ὅσα ἄκουα ἀπὸ τοὺς καλοὺς συντρόφους μου· οὔτε ὁ ὁλόγλυκος οὐρανὸς καὶ τὰ ἡμέρα χρώματα τοῦ κάμπου καὶ οἱ καλλιτεχνικαὶ γραμμὲς τῶν βουνῶν κατῳρθωναν νὰ σκοτίσουν εἰς τὴν φαντασίαν μου τὴν ζοφερὴν εἰκόνα τῶν φυλακῶν, τὰ γλωμὰ πρόσωπα τῶν φυλακισμένων καὶ τὰ πικρὰ τοὺς παράπονα. Καὶ ὁ νοῦς μου ἔφυγε μακρὰν εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους τους, ἐκεῖνους ποὺ τοὺς ποθοῦν καὶ τοὺς περιμένουν μῆνες καὶ χρόνους τώρα, εἰς ἐκεῖνους ποὺ ξεψυχοῦν 'ς τὸ στρώμα καὶ κρατοῦν ἀκόμα εἰς τὴν σβυνομένη φαντασίαν τους πιστὴ τὴν εἰκόνα τους καὶ πλανοῦν ἀκόμη εἰς τραυλίζοντα καὶ κρύα χεῖλη λατρευμένο τὸνομά τους, ἄσβυστον τὸν πόθον τους ἐνῶ σβύνουν αὐτοὶ! Κ' ἔκανα μίαν ἀλυσίδα, ἀργυρῇ τῆς φαντασίας ἀλυσίδα, ὅπως εἶν' ἐκεῖνη τῶν τρανῶν αἰσθημάτων ποὺ ἀλυσοδέει ἐκεῖνους μὲ τούτους καὶ τοὺς ἐσφιγτόδενα κ' ἐγὼ, ἐκεῖνους μέσα εἰς τὴν ὀρφάνια καὶ τὴν καρτεριά τους καὶ τούτους μέσα εἰς τὴν βρώμα καὶ τὴν κακοπάθειαν καὶ τὴν γλυκειὰ ἐλπίδα τους. Κ' ἐνῶ ἐκατρακύλουν εἰς τῆς πέτρες κ' ἐπληθύνοντο τὰ πόδια μου εἰς τὰ στουρνάρια κ' ἐκόβοντο τὰ γόνατά μου εἰς τὸν κατήφορον, ἔστοχαζόμουν πόσα φρικτὰ δράματα τρέφονται καὶ μεγαλώνουν ἀπόκρυφα μέσα εἰς αὐτὰ τὰ τόσον χωρισμένα ἀλλὰ καὶ τόσο σφιγταγγχλιασμένα δύο βασιλεία τῆς ζωῆς. Κ' ἔξαφνα μέσα εἰς τὸν φοβερό ἀναθρασμόν τοῦ νοῦ μου ἐπήδησε ὁλόβολο εἰς τὴν μνήμην μου ἕνα πικρὸ τραγοῦδι τοῦ Παλαμῆδιου, τὸ ὅποιον εἶχα ἀκούσει ἄλλοτε εἰς τὴν Ρούμελην, καὶ τὸ ὅποιον ἐδικαίωνα τελείως ἐκεῖνους τοὺς στοχασμούς μου:

"Ὅλα τὰ κάστρα νὰ γαθοῦν ὅλα καὶ νὰ ῥημάξουν

Τὸ Παλαμῆδι τὸ πικρὸ Θεὸς νὰ τὸ φυλάξῃ.

Ἐκεῖ 'νε οἱ κατὰδικοὶ ὅλο βαρupoινίτες.

Μέσα εἶνε κ' ὁ ἄνδρας μου 'ς τὰ σίδερα βαλμένος

Μὲ δύο ζυγίσσες σιδερά 'ς τὰ πόδια καὶ 'ς τὰ χέρια

Δὲν πῆγε κἀνας νὰ τὸν δῇ ἀπὸ τοὺς ἐδικούς του

Παρὰ ἡ Παναγιώτενα ἡ δούλια του γυναῖκα

— Τὸ ποῦ εἶσαι ἀίτεραι μου, ποὺ! μ' ἐζωγραφισμένο·

Δώδεκα χρόνους καρτερῶ, δώδεκα χρόνους τρέχω

Μὲ ρούταγιν ἡ μάνα μου κ' ἡ δούλια ἡ ἀδερφή μου

— Κόρη μου, ποῦν' ὁ ἄνδρας σου τὸ ποῦν' ὁ Παναγιώτης;

— Μάνα μου, σάν μ' ἐρώτησες νὰ σοῦ τὸ μολογήσω·

Δώδεκα χρόνους καρτερῶ τὸ δόλιον μου τὸν ἄνδρα

Ἰστὴ φυλακὴ τὸν ἔχουσε ἔς τὰ σκοτεινὰ μπουντρούμια,
Μὲ δύο ζυγίτσες σίδερα ἔς τὰ πόδια καὶ ἔς τὰ χέρια
—Κόρη μου δὲν παντρεύεσαι νὰ πάρῃς ἄλλον ἄνδρα;
—Μὰνὰ ζευρὴλὴ δὲ ἔντροπέσαι τό τί 'ν αὐτὸ ποῦ λέγεις;
Τὸ λόγο δὲν ἀπόσωσε τὸ λόγο δὲν ἀπόειπε·
Λιγοθυμιά τὴ βάρεσε κ' ἔπεσε νὰ πεθάνῃ.

Μὰ αὐτὸ βέβαια θὰ εἶνε τ' ὀλιγώτερο κακὸ.
Πόσα ἄλλα τρισεχειρότερα νὰ γνωρίζῃ ὁ Θεός!....

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ

ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΗΧΩ

Συγχρόνως μὲ τὸ βιβλίον του, ἐφάνη τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κοινόν, ἐλθὼν ἐκ Κερκύρας ὁ κ. Πολυλάς. Διατελέσας ἄλλοτε βουλευτὴς καὶ διατρίψας ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐδῶ δὲν ἦτο ἄγνωστος διόλου, ὅπως ἡ Φιλολογικὴ μας γλῶσσα δὲν εἶνε τὸ πρῶτον βιβλίον, τὸ ὅποιον ἐκδίδει ὁ σοφὸς καὶ παλαιμάχος λόγιος. Ἡ σοβαρὰ φυσιογνωμία, τὸ εὐθυτενὲς ἀνάστημα καὶ ὁ ἀχώριστος ὑψηλὸς πῖλος τοῦ εὐθαλοῦς γέροντος καὶ ἄλλοτε περιήλθον τὰ κέντρα τῆς πρωτεύουσας, ὅπως πολλάκις καὶ τὸ νομὰ του ἀπὸ στόματος εἰς στόμα προπάντων τῶν πολιτικο-λόγων. Μόνον δι' ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους καὶ ἐν ἄλλῳ σταδίῳ θαυμαστάς ἢ συναδέλφους, ἢ ἑλευσίς του ὑπῆρξεν ἀφορμὴ εὐτυχοῦς καὶ πολυτίμου γνωριμίας πρώτης, διότι ὁ τόσος μακρόθεν γνωστὸς καὶ ἀγαπητὸς, μᾶς ἦτο ἄγνωστος ἐκ τοῦ πλησίον.

Ἡ γνωριμία του μᾶς ἐνθουσίασε, πρέπει νὰ το εἰπώμεν ἄνευ ἐπιφυλάξεως. Τὸν εὖρομεν οἷον τὸν ἀνεπλάσκαμεν ἐκ τῶν ἔργων του, οἷον μᾶς παρουσίασεν ὀλίγῳ πρότερον διὰ τῆς ἐν τῇ Ἑστία δημοσιευθείσης σκιαγραφίας του ὁ κ. Καλοσγούρος. Φυσιογνωμία ἐμβριθής, μὲ ὑψηλὸν μέτωπον καὶ ἐξωγυμνόμενον ὀφθαλμοὶ ζωηροὶ καὶ ἐκφραστικοί, σπινθηροβολοῦντες κατὰ τὰς ἐξάρσεις τῆς ὀμιλίας του· μειδίαμα γλυκὺ, εὐχλόωτον συγκρινὼν τὴν αὐστηρότητα τοῦ προσώπου ἐκείνου μὲ τὰς ἀποτόμους γραμμὰς· χαρίεσσα διατύπωσις νοημάτων βαθέων· μνημονικὸν ἀπέραντον, ἀρχεῖον ἀνεκδότων παλαιῶν, χαρακτηριστικῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίπουν διὰ τὴν πληθὺν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τὰ περὶ Σολωμοῦ· θησαυρὸς γνώσεων ποικίλων καὶ εὐρυτάτων· μετριοφροσύνη ἐκδηλουμένη ἐν παντί καὶ ἰδιορρυθμία τίς περὶ τὰ κινήματα, τοὺς τρόπους καὶ τὴν ἐνδυμασίαν — τοιοῦτος ἐν συντόμῳ ὁ κερκυραῖος λόγιος. Ἦλθεν, εἶδεν, ἀπέρχεται. Ἄλλ' ἔμεινεν ἐδῶ μαζὶ μας ὅσον ἤρκεσε διὰ νὰ γνωρισθῶμεν προσωπικῶς, νὰ νταλλάξωμεν τὰς ιδέας μας, νὰ ντλήσωμεν θάρρος, νὰ συνδεθῶμεν δι' ἀγάπης θερμότητας καὶ νὰ ποτελέσωμεν περὶ αὐτὸν κύκλον ἐμφυγόμενον ὑπὸ τοῦ λόγου του, — τοῦ μαστοῦ καὶ ἐλικρινοῦς, μὲ τὴν ἰδιόζουσαν τῆς πατρίδος του προσοράν, — ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι οἱ ἐργάται τῆς φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως, ὑπὲρ τῆς ὁποίας εἰς τὰς πρώτας τάξεις μάχεται ἐκεῖνος.

*

Διότι, ἂν πολλοὶ δὲν παραδέχονται, οὐδεὶς ὅμως ἀγνοεῖ τὸ ἔργον τοῦ Ἰακώβου Πολυλά. Εἶνε ὁ φι-

λος, ὁ κριτικὸς καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Σολωμοῦ. Ἐκεῖνος ἐγνώρισε τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ποιητὴν, ἐκεῖνος ἐπάλασεν ὑπὲρ τῶν ιδεῶν του καὶ ἠκολούθησε τὴν ὁδὸν ἣν ἐχάραξεν. Αὐτὸ εἶνε τὸ ἔργον τοῦ Πολυλά, ἀλλὰ σκεφθῆτε ὅτι δὲν εἶνε μικρόν, ὅσον ἴσως ἐκ πρώτης ὀψεως σὰς φαίνεται! Ὁ Σολωμὸς εἶνε ὁ Δάντης τῆς Ἑλλάδος. Διάνοια μεγάλη, ἐνδυναμωθεῖσα δι' ἀπονήτου μελέτης, δύναμις πλαστικὴ ἐξοχος, ἐκτύπησε κατακέφαλα τοὺς σοφολογιώτατους καὶ στραφεῖς πρὸς τὴν πλουσίαν καὶ ἀγνὴν ἀλλὰ παρημελημένην γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, αὐτὴν ἐζήτησε νὰ αναστήσῃ εἰς γλῶσσαν φιλολογικὴν. Ὡς μέγας ποιητὴς, ἦτο καὶ μέγας γλωσσόπλαστής. Ἐκαμεν ὑπὲρ τῆς γλώσσης μας — δηλαδὴ ὑπὲρ τῆς φιλολογίας μας καὶ τοῦ ἔθνους — ὅ,τι ἔκαμεν πάντοτε οἱ μεγάλοι ποιηταὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Παραλάμβανον λέξεις ἐκ παντοειδῶν θησαυροφυλακείων, ἀλλὰ βαπτίζον ταύτας ἀπαραιτήτως εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ δημοτικοῦ τύπου, κατῳρῶσε, κατὰ τὸ τελευταῖον μάλιστα τῆς ἐργασίας του στάδιον, νὰ ἐκφράσῃ ὑψηλὰ νοήματα εἰς γλῶσσαν ζωντανήν, ἐννοουμένην, ὁμοίωμορπον, πανελλήνιον καὶ νὰ φιλοτεχνήσῃ ὅχι μόνον τὰ ἄριστα ἔργα τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀσφαλέστερα πρότυπα τῆς ἐργασίας τοῦ μέλλοντος. Τοῦτο ἡγωνίσθη νὰ ποδείξῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους ὁ κ. Πολυλάς περὶ μεγάλου ποιητοῦ, ὁ ὅποιος κοινῶς ἐθεωρεῖτο μέχρις ἐσχάτων, καὶ θεωρεῖται ἀκόμη ὑπὸ τῶν μὴ μελετησάντων αὐτὸν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς κριτικῆς, κατώτερος ἢ ὅχι τοῦ Σούτσου, ἀλλ' ἀφ' οὐκ τοῦ Ζαλοκώστα καὶ τοῦ Βαλαωρίτου. Διότι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ μέθοδος τοῦ ποιητοῦ παρεξηγήθη. Ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον οὔτε τὸν νοῦν, οὔτε τὴν μέρῳσιν τοῦ Σπυριδωνοῦ Τρικουπί. Ὡνόμασαν ὑψηλὰς τὰς ιδέας του ἀλλὰ χαμηλὴν τὴν γλῶσσαν του — ἂν ἡμπορεῖ νὰ το ἐννοήσῃ κανεὶς αὐτὸ προκειμένου περὶ ποιήσεως — καὶ ἐπροφῆτευσαν πρόσκαιρον ζῶν ἑῖς τὸν ἀθάνατον Ὑμνον τῆς Ἑλευθερίας. Οἱ σοφολογιώτατοι διεμαρτυρήθησαν ζωηρῶς διὰ τὴν πρωτόκουστον βεδήλωσιν καὶ ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῶν ποιητῶν τοῦ ἀντιθέτου συστήματος — ἤδη γεὺ λησμονημένων! — τῶν γραφόντων εἰς γλῶσσαν καθαρεύουσάν, ἐλεεινὴν καὶ βεδιασμένην ἀναστύλωσιν τῆς ἀρχαίας νεκρᾶς δηλαδὴ, μέ τινας μεταβολὰς νεωτεριστικὰς καταστρεφούσας πᾶσαν ὁμοιομορφίαν καὶ προξενούσας «ἀφόρητον παρδαλότητα», ὅπως δηλαδὴ ἔγραφον λατινικὴν παρεστραμμένην οἱ λόγιοι τῆς Δύσεως πρὸ τῶν μεγάλων ποιητῶν, πρὸ τῆς φιλολογικῆς διαμορφώσεως τῶν νεολατινικῶν γλωσσῶν, αἱ ποταὶ εὐρίσκοντο περιφρονημένοι εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Οὕτω μὲ τὴν παροδικὴν ἐπικράτησιν καὶ ἐπισημοποίησιν τοῦ ψευδοῦς συστήματος, ἡ ποίησις, ἡ δὴ θεν ποίησις, ἐτράπη ἄλλην τρίβον, ἢ τὴν ὑπὸ τοῦ μεγίστου τῶν διδασκάλων ὑποδείχθεισαν, ἀσμενίζουσα νὰ ἐκφράξῃ εἰς γλῶσσαν τοιαύτην αἰσθηματικὰ ψευδῆ, εἰκόνας νοσηράς, μιμηταὶς κακοζήλους, ἀνοησίας καὶ ὑστερισμοῦς ὅλα συγκαλυπτόμενα πρὸ τῶν ἀπλουστερίων, ὑπὸ τὸν ὄγκον τῆς ἀκαταλήπτου λέξεως καὶ τὸν κρότον τῆς πλουσίας ὁμοιοκαταληξίας.

Ἐν τούτοις καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα, παρὰ